

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.26.2.153-166>

Tjaša Šimunić

Ustvarjanje podobe: antični citati pri opisih Celjskih v *Historii Austrialis*

Ob branju Piccolominijevih del, tako leposlovnih kot zgodovinskih, se vsakdo kmalu sreča z množico citatov, aluzij, parafraz in drugih navezav na (zlasti latinska) antična besedila. Čeprav je v *Historia Austrialis* in drugih zgodovinskih delih tega manj kot npr. v *Historia de duobus amantibus*, je antična latinska literatura kot ozadje še vedno ves čas prisotna. Te navezave so očitno igrale pomembno vlogo tudi pri karakterizaciji upodobljenih oseb oz. pri tem, kako jih je Piccolominijevo občinstvo dojemalo. Piccolomini je kot široko razgledan humanist antično literaturo poznal do potankosti, enako pa lahko trdimo tudi za njegovo ciljno občinstvo, ki je omenjene navedke in navezave zagotovo znalo prepoznati in razumeti njihova sporočila.

Historia Austrialis je do nas prispela v treh redakcijah. Prva je nastala med koncem septembra 1453 in najkasneje marca 1454, najverjetneje konec 1453. Druga je nastala pred majem 1454, tretja pa po prihodu v Italijo leta 1455, a verjetno ne po Piccolominijevi izvolitvi za papeža leta 1458.¹ Namen prve redakcije je bil monografsko popisati upor avstrijskih stanov proti Frideriku III. Habsburškemu,² a ne gre za humanistično narodno zgodovino – skozi redakcije lahko prej spremljamo razvoj dela od salustijanske monografije proti humanistični narodni zgodovini.³ Zgodovino je Piccolomini imel za učiteljico življenja (*historia magistra vitae*), poudarjal je didaktično-praktični pomen zgodovinopisja, veliko se je naslanjal na klasično latiniteto in zavestno poskušal imitirati antične zgodovinarje, predvsem Salustija, Cezarja in Livija.⁴ Kot

¹ Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrialis*, XVII–XX (introd.).

² Ibid., XI (introd.).

³ Ibid., XXIII (introd.).

⁴ Ibid., XIV–XV (introd.).

dedič retorično-stilistične tradicije, ki se je razvijala vse od antike, je v svoji historiografiji veliko uporabljal biografske opise oz. karakterizacije likov,⁵ kar zlasti v primeru Celjskih pomeni veliko zanimivega gradiva.

Celjski igrajo v *Historia Austriallis* pomembno vlogo, največ izvemo o Barbari Celjski, Frideriku II. in Ulriku II. Celjskem. Največ govori o Ulriku II. Celjskem, njegovi vlogi pri uporabi avstrijskih deželnih stanov in sporu za skrbništvo nad Ladislavom Posmrtnim. To ni tako nenavadno, saj se zdi, da je bilo leto 1452 prelomnica, trenutek, ko so se Piccolominiu Celjski dokončno zamerili.⁶ Tudi v njegovih pisemih antipatija do Celjskih samo narašča.⁷ Na splošno so prikazani kot pohotni, pohlepni, željni moči, zvijačni in neviteški, vročerkvni in željni boja. Ne držijo se priseg in obljub, so lažnivci in oportunisti, ki jih nihče ne mara. Predstavi jih kot primer plemičev, ki zaradi svojega položaja lahko grešijo brez kazni. V enem od Piccolominijevih pisem najdemo celo trditev, da je bil Ulrik II. Celjski za krščanski svet tako nevaren kot sultan Mehmed II.⁸ Tudi sicer je Piccolomini očitno odgovoren, da so člani te rodbine v zgodovino pisju praktično do sodobnosti prikazani negativno.⁹ Še vedno ni povsem jasno, kateri so bil Piccolominijevi viri za Celjske,¹⁰ je pa njegova karakterizacija omenjenih oseb vsekakor zanimiva. Je tako neizprosna in učinkovita, da se na koncu bralcu lahko zdi, da je v teh zgodbah ugoden vtis naredil samo Enej Silvij sam.¹¹

Antična literarna zapuščina je Piccolominija in druge renesančne humaniste pogosto privlačila zlasti zato, ker so bili prepričani o njeni neposredni aktualnosti. Ob branju se jim je zdelo, da starodavni grški in rimski avtorji govorijo o vrednotah, idejah, vprašanjih in izkušnjah družbe, v kateri so živeli sami.¹² Tako branje in navajanje antičnih avtorjev se je že srednjemu veku pogosto zdelo kontroveržno in je sprožalo polemike. Humanisti, ki so bili kristjani in, kot je bilo to v Piccolominijevem primeru, neredko tudi del cerkvene hierarhije, so si zato pogosto postavljali vprašanja o tem, katera besedila poganske antike se lahko zdijo sprejemljiva za sodobno rabo in kakšni so primerni načini njihove uporabe. Iz Piccolominijeve literarne zapuščine je razvidno, da se je s temi vprašanji ukvarjal tudi sam,¹³ vendar v vseh obdobjih ustvarjanja do poganske antične literature kaže zelo sproščen odnos.

Tako kot drugi humanistično izobraženi pisci tistega časa ima tudi Piccolomini različne motive za dobesedno povzemanje in parafraziranje antičnih besedil. Z njimi svoje delo popestri, pokaže široko izobrazbo, se z vidnimi

5 Schmolinsky, »Biographie und Zeitgeschäfte«, 79.

6 Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*, 78.

7 Ibid., 89.

8 Piccolomini Alfonzu Aragonskemu in Neapeljskemu, Rim, 27. 3. 1457.

9 Fugger Germađnik, *Grofoje Celjski*, 154.

10 Wagendorfer in Knöđler, *Piccolomini: Historia Austriallis XXXVII* (introd.).

11 Ibid., XXX (introd.).

12 O'Brien, »Arms and Letters«, 1090.

13 Hausmann, »Enea Silvio Piccolomini«, 442.

imitacijami pokloni velikim imenom klasične antike in svojemu besedilu prida nekaj njihove avtoritete. Prav tako lahko sugerira vzporednice med opisanim dogajanjem in zgodbami, ki jih občinstvo pozna že od šolskih dni. Ker je humanistično izobražen bralec največkrat prepoznal tudi prvotni kontekst citata, so s tem besedila pridobila dodatno pomensko noto, ki današnjemu, po klasičnih manj razgledanemu bralcu, dostikrat uide.

A tudi takratnemu širšemu avstrijskemu občinstvu so bili številni citati, aluzije, parafraze in podobno verjetno komaj prepoznavni. Namenjeni so bili slejkoprej predvsem humanistično izobraženemu občinstvu. Najbolj znana šolska besedila je Piccolomini verjetno citiral kar po spominu, včasih v dolgih pasusih, na splošno pa bolj prikrito, kar je drugače kot v njegovih zgodnjih delih, ki mestoma spominjajo na prave centone.¹⁴ Piccolomini je do položaja na koncilu v Baslu in kasneje na dvoru Friderika III. Habsburškega med drugim prišel tudi zaradi svoje široke izobrazbe,¹⁵ zato lahko sklepamo, da jo je videl tudi kot orodje za karierno napredovanje.¹⁶

Cilj prispevka nista celovita in podrobna analiza Piccolominijevih opisov Celjskih ali ugotavljanje njegove motivacije za te prikaze. Namen je zgolj narediti pregled antičnih citatov, ki se pri opisih Celjskih pojavljajo, primerjati novi kontekst z izvirnim in poiskati morebitne vzporednice, ki jih je Piccolomini zavestno začrtal in bi jih utegnili njegovi izobraženi bralci prepoznati. Tak pristop lahko da branju *Historia Austrialis* novo dimenzijo in je za razumevanje literarnih prijemov Piccolominija kot zgodovinarja celo nujen.

Da bi Piccolominijevo rabo antičnih avtorjev lahko temeljiteje ovrednotili, pa bo potrebnega še nekaj časa. Vsa njegova dela še niso bila niti objavljena v kritičnih izdajah, kaj šele podrobno raziskana in komentirana. Potrebno bi bilo tudi raziskati, kakšna je bila njegova knjižnica in kdaj ter v kakšni obliki se je srečal s posameznimi deli.¹⁷

Za svoj prispevek sem se osredotočila na drugo in tretjo redakcijo *Historia Austrialis*, saj tam Celjski igrajo največjo vlogo, delala sem po izdaji *Monumenta Germaniae Historica*¹⁸ oz. v obsegu, kot ga podaja ta izdaja. Obravnavala sem samo antične citate, ki se pojavljajo pri opisih Celjskih. V prispevku so razporejeni glede na antične vire po vrsti, kot se pojavljajo v besedilu, z izjemo citatov iz Salustija, ki so zaradi obsežnosti in pomembnosti obravnavani skupaj na koncu. Piccolomini se je poslužil Svetonijevega življenjepisa Tiberija (za Barbaro Celjsko) in Avguštinove *De civitate Dei* (prav tako za Barbaro Celjsko), Senekovih *Pisem* (za Friderika II. Celjskega), Terencijevega

14 Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrialis*, XXXII (introd.).

15 Rowe, »The Tragedy of Aeneas Sylvius Piccolomini«, 288.

16 Ibid., 298.

17 Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrialis*, XXXIII (introd.).

18 Wagendorfer, Martin. *Aeneas Silvius Piccolomini: Historia Austrialis: Teil 2, 2. und 3. Redaktion*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 2009.

Formiona (za opis odnosa med Friderikom II. in Ulrikom II. Celjskim), *senatus consultum ultimum* (za Celjske na splošno) in Salustijevih zgodovinskih monografij *Jugurtinska vojna* (za zarotniške avstrijske deželne stanove) in *Katilinova zarota* (ločeno za Barbaro Celjsko, Friderika II. in Ulrika II. Celjskega in Ulrika II. Celjskega).

SVETONIJ

Piccolomini najprej uporabi Svetonija in njegove cesarske življenjepise, med opisom Barbare Celjske citira Svetonijev *Življenjepis Tiberija*.

Secessu vero Caprensi etiam sellaria excogitavit, sedem arcanarum libidinum, in quam undique conquisiti puellarum et *exoletorum greges* [...] ¹⁹

Ea post viri obitum in Bohemiam se recepit apud Grezium Reginae ibique inter *greges exoletorum* concubinosque consenuit [...] ²⁰

Vzporednic je več. Oba avtorja sta osebi, ki sta ju opisovala, označila zelo negativno. Svetonijev Tiberij je razvpit primer neprimerne in norega vladarja, Piccolomini pa do Barbare Celjske ni bil nič manj neizprosen.

Z aluzijo na Tiberija Piccolomini bralcu takoj sugerira povezavo Tiberij – slab cesar – Barbara – slaba vladarica. Še več nam pove izvorni kontekst citata. Piccolomini je opis Tiberijevih perverznih eskapad (vključno z orgijami) po umiku na Capri uporabil kot zgled za opis Barbarinega življenja po tem, ko se je bila prisiljena umakniti iz Avstrije, Ogrske in Poljske in se je ustalila na Češkem. Tudi njej pripiše orgije in razna šokantna dejanja. ²¹

Čeprav se Barbara na Češko očitno ni umaknila prostovoljno, ²² Tiberij pa se na Capri vsaj po Svetoniju je, skuša Piccolomini prikazati, da je bila odločitev njena. Iz njegove pripovedi se zdi, da je Barbara mesto, kjer je hotela preživeti svoja vdovska leta, izbrala ravno zato, ker je tam našla sebi podobne nevernike in ker je tam lahko nemoteno počela stvari, ob omembi katerih bi pravilno vzgojena srednjeveška dama omedlela. Citat iz Svetonija, čeprav kratek, tako pomaga spremeniti oz. vsaj zakriti dejanski potek dogodkov. Pri bralcu s pomočjo asociacije utrdi prepričanje, da se je cesarica kot Tiberij prostovoljno umaknila nekam, kjer se je lahko nemoteno prepuščala mesenim užitek in bogoskrunstvu.

Potrebno je tudi poudariti, da Piccolomini Barbare verjetno ni nikoli

19 Svetonij, *Tiberij* 43.1. Poudarki znotraj tega članka so avtorčin dodatek in služijo poudarjanju antičnih citatov.

20 Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Australis*, 445.

21 Ibid., 444–445.

22 Fugger Germađnik, *Barbara Celjska*, 23 in 30.

spoznal v živo²³ in da očitno ni niti dobro spremljal njenega življenja po tistem, ko je cesarstvo zapustila. Kraj, kjer je umrla, namreč napačno navede kot Kraljevi Gradec (Hradec Králové/Königgrätz, v besedilu *Greziūm Reginae*),²⁴ Barbara Celjska pa je umrla v Mělníku.²⁵

SV. AVGUŠTIN

Literarno zapuščino Avrelija Avguščina je Piccolomini cenil tako iz verskih kot iz literarnih razlogov. Dobesednih navezav na Avguščina je v Piccolomini-jevih delih ogromno, večinoma so iz *De civitate Dei*,²⁶ tako kot v naslednjem primeru:

Nisi forte contra clarissimam veritatem tanta quisquam *dementia mirae caecitatis* obninitur [...] ²⁷

[...] in *tantamque dementiae caecitatem* prolapsa est, ut sanctas virgines, quae pro fide Iesu mortem subiere, stultas publice compellaret, quae voluptatis gaudia gustare nescierint.²⁸

Piccolomini še vedno opisuje življenje Barbare Celjske, med naštevanjem njenih grehov zoper vero pa navede, da je zasmehovala redovnice, češ da so neumne, ker ne znajo »pokusiti« pravih užitkov. Jasno da vedeti, da lahko kaj takšnega, sploh v javnosti, izreče samo res hudo moten človek, ob tem pa uporabi formulacijo iz prve knjige *De civitate Dei*.

Avguštin ravno na mestu, na katero se Piccolomini navezuje,²⁹ govori o nesmiselnosti poganke politeistične religije in čaščenja bogov. Čeprav primerjava ni tako očitna kot v prejšnjem primeru, saj Piccolomini Barbare ne obtoži poganstva, temveč bolj ateizma ali, v najboljšem primeru, simpatiziranja s Husiti,³⁰ je izobražen bralec spet lahko prepoznal izvorno mesto in njegov kontekst ter se zavedel pomenljive vzporednice. Kot je nesmiselno častiti bogove, je nesmiselno zavračati obstoj edinega Boga – prav v tem pa je bil Barbarin prestop.

²³ Dvořáková, *Barbara Celjska*, 25.

²⁴ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrials*, 445.

²⁵ Fugger Germađnik, *Barbara Celjska*, 30.

²⁶ Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrials*, XXXIV (introd.).

²⁷ Avguštin, *De civitate Dei* 1.15.

²⁸ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrials*, 445.

²⁹ Gl. opombo 27.

³⁰ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrials*, 444–445.

SENEKA MLAJŠI

Seneka mlajši je eden od avtorjev, ki jih Piccolomini navaja najpogosteje,³¹ vendar se ga pri opisu Celjskih v *Historii Austrialis* posluži redkeje, enkrat v opisu Friderika II. Celjskega in Ulrika II. Celjskega; z besedami *durus atque intractabilis* se izrecno obrege ob starejšega grofa.

Respice aetatem eius iam *duram et intractabilem* [...] ³²

Comes senior Federicus nomine Hermanno genitori corporis proceritate maiestateque pene par, sed animi moderatione longe dispar, *durus atque intractabilis* [...] ³³

Seneka Mlajši na navedenem mestu v *Pismih Luciliju* govori o dveh prijateljih, ki imata vsak svoje napake, a je eden že starejši in se bo zato veliko težje vrnil na prava pota.

Čeprav Seneka ne navede točno, kaj je pri njegovih prijateljih narobe, imamo tudi v *Historia Austrialis* opravka z dvema problematičnima osebamama, od katerih je Friderik II. Celjski že starejši in zato sploh ni upanja, da bi se kdaj spremenil. Asociacija, čeprav šibkejša od prejšnjih, pride bolj do izraza zaradi dogajanja, ki sledi. Friderik II. se sestane s sinom in mu poskuša prepovedati nemoralno obnašanje, Ulrik II. pa ga zavrne.³⁴

Je bil Friderik II. Celjski tisti, ki se je proti vsem pričakovanjem spremenil? Verjetno ne. Ulrika II. niti ne okrega zares in takoj popusti. Niti z besedico ni nakazano, da je morda hotel spremeniti svoje navade. Tudi njegov poskus, da bi sina rešil pred pogubo, se že od začetka zdi šibek, saj je omejen na prazne grožnje, ki že takoj neškodljivo obvisijo v zraku.

TERENCIJ

Tudi Plavt in Terencij Piccolomini nista bila tuja, veliko ju je uporabljal predvsem ob pisanju *Chrysis*, kar je glede na žanr pričakovano. Od teh dveh avtorjev si večinoma izposodi bolj udarne ali celo pregovorne fraze, tako da je včasih težko reči, če so Plavtove ali Terencijeve.³⁵

31 Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrialis*, I (introd.).

32 Seneka, *Pisma* 25.1.

33 Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrialis*, 493.

34 Prav tam, 495–497.

35 Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrialis*, LII (introd.).

Loquarne? Incendam. Taceam? Instigem. Purgem me? *Laterem lavem*.³⁶

Tum pater vera locutum intelligens filium morumque suum memor, »frustra,« inquit, »*laterem lavo*. Nec vincere neque flectere naturam est cuiquam facile.«³⁷

Na samem vrhuncu soočenja med očetom in sinom, v trenutku, ko Friderik II. Celjski prizna, da ima Ulrik II. Celjski prav, da imata nemoralnost in prešuštnost v krvi in da nima smisla, da bi se temu upirala,³⁸ Piccolomini citira Terencijevega *Formiona*.

Gre za komedijo zmešnjav. V prizoru, na katerega se Piccolomini naveže, suženj Geta razmišlja, kaj naj v ključnem trenutku stori. V ljubezenskih peripetijah skuša pomagati svojemu mlademu gospodarju Antifontu in izrecno pove, da se ne boji zase, ampak za Antifonta; če tega ne bi bilo, bi bil že pobegnil.³⁹ Fraza *laterem lavem* sicer dobesedno pomeni »umivati opeke«, v prenesenem pomenu pa, da nekaj počneš zaman, npr. »butaš z glavo ob zid«.

Gre za kratko pregovorno krilatico, ki pa ji je Piccolomini dodal *frustra* – mogoče celo zato, ker se je bal, da malo znana fraza ne bi bila prav razumljena. Kontekst je v obeh primerih podoben, tako kot Geto skrbi za svojega mladega gospodarja, ki se je zapletel v erotične peripetije, Friderika II. Celjskega skrbi za sina, ki počne enako.

Dejstvo, da fraza prihaja iz komedije zmešnjav, pa da še več moči pogovoru med očetom in sinom, ki niti nima namena učinkovati kot verodostojen opis zgodovinskega dogodka, temveč dejansko kot komedija zmešnjav. Sin očetu pošlje ljubico, oblečeno kot plemkinjo, zato oče pošlje nasproti eno od svojih ljubic, prav tako oblečeno kot plemkinjo, da bi lahko vlačuga vlačugo sprejela, kot se spodobi. Ulrik II. Celjski se zagovarja z monologom, ki je vse prej kot zagovor in v katerem trdi, da si ne more pomagati, da ne more živeti, če se ne opijanja in kurba, in da je vse te navade dobil po očetu. Prizor doseže vrhunec ravno s Terencijevim citatom – Friderik II. Celjski izrazi strinjanje s sinom, a nato preroško naznani, da se bo prav z njim celjska hiša končala.⁴⁰ Izbira Terencijevega prizora vsekakor ni bila naključna.

36 Terencij, *Phormio* 186.

37 Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austriasis*, 497.

38 Ibid., 496–497.

39 Terencij, *Phormio* 185–191.

40 Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austriasis*, 497.

SENATUS CONSULTUM ULTIMUM

Neque Vlricos neque alium quempiam ex Austria sibi metum inferre, Stirienses, placere sibi, uti conventum habeant consultantque terrae Stiriae, *ne quid detrimenti* per Hungaros aut Cilienses *patiatur*.⁴¹

Več antičnih avtorjev omenja formulo *senatus consultum ultimum* in tudi navaja besede sklepa, vsak malo drugače, zato nisem navedla izvirnega besedila.

Tudi renesančnemu bralcu ni bilo potrebno vedeti, točno katero delo je Piccolomini citiral. *Senatus consultum ultimum* je bil dobro znan institut, ki je zaradi redke uporabe vselej zbudil zanimanje. Verjetno najbolj razvpit *senatus consultum ultimum* je bil sprejet leta 63 pr. n. št., ko je rimski senat Ciceronu kot konzulu naročil, naj stori vse, da ne bi država utrpela škode zaradi Katiline in njegovih sozarotnikov. Ker Piccolomini upor avstrijskih deželnih stanov vzporeja ravno s Katilinovo zaroto, Ulrika Aizingherja in Ulrika II. Celjskega pa s Katilino, je imel verjetno v mislih ravno ta primer.

Kaj točno je *senatus consultum ultimum* pomenil, še danes ni povsem razjasnjeno. Glede na obdobje, v katerem je Piccolomini živel in ustvarjal, lahko skoraj z gotovostjo trdimo, da je po njegovem tak sklep pomenil, da lahko izdajatelj takega ukrepa naredi vse potrebno, da se prepreči katastrofa. V takem primeru torej cilj opravičuje vsa sredstva, tudi taka, ki so v mirnem času veljala za nesprejemljiva. Šlo pa je za situacije, ko se je zdelo, da državi grozi uničenje.

Sklep se tokrat ponuja sam od sebe. Friderik III. Habsburški svari, da se lahko državi pripeti katastrofa, povzročili pa jo bodo ravno ogrski plemiči.⁴² Še več, čeprav bi bila beseda *Hungaros* dovolj, da bi vključevala tudi Celjske, so Celjski še dodatno in izrecno navedeni. Implikacija je jasna. Celjski so za državo tako pogubni, da je proti njim dovoljeno uporabiti vsa sredstva.

SALUSTIJ

Salustijevi zgodovinski monografiji sta med antičnimi deli, ki jih Piccolomini najpogosteje citira. Prva redakcija *Historia Austrialis* je bila verjetno zasnovana kot monografski opis vojne, Piccolomini je Salustija uporabil tudi kot konceptualni zgled (sploh pa *Bellum Catilinae* oz. *Katilinovo zaroto*, s katero neposredno vzporeja upor avstrijskih deželnih stanov).⁴³ Skozi celotno delo strateško vključuje aluzije na Salustija z namenom, da bi Ulrika Aizingherja in Ulrika II. Celjskega neposredno vzporedil s Katilino.⁴⁴

⁴¹ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrialis*, 673.

⁴² Ibid.

⁴³ Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrialis*, XLIX (introd.).

⁴⁴ Ibid., XII.

Na enem mestu pa ob opisu Celjskih citira tudi *Jugurtinsko vojno*:

Sed ne Iugurtha quidem interea quietus erat; circumire, *hortari*, renovare proelium et ipse cum delectis temptare omnia, subvenire suis, hostibus dubiis *instare* [...] ⁴⁵

Haec ubi a comite dicta sunt, *hortari* alter alterum coepit, suadere, *instare*, urbere, bonum animum facere [...] ⁴⁶

Salustij na navedenem mestu opisuje bitko med Rimljani in Numidijci. Ko se ta sprevrže v kaos, se Jugurta izkaže za izkušenega poveljnika in vojaka, pomaga tam, kjer je potrebno, spodbuja svoje vojake in poskrbi, da morala ne pade in da se bitka nadaljuje. ⁴⁷

Za razliko od Salustija Piccolomini opisuje, kako so Avstrijci omahovali, ali naj z uporomo nadaljujejo, Ulrik II. Celjski pa jih je z govorom prepričal, da se ne smejo ustaviti. ⁴⁸ Dejanja Jugurte kot posameznika so tokrat prenesena na vse zarotnike, ki se med seboj vzpodbujajo. Tako kot Numidijci so tudi oni na koncu dobili bitko – Ladislav Posmrtni je bil zaupan Ulriku II. Celjskemu – a se zanje ni izteklo dobro, oba voditelja upora pa sta kmalu umrla.

Kljub tej navezavi ne verjamem, da je Piccolomini skušal Ulrika II. Celjskega tudi v splošnem primerjati z Jugurto. Gornje mesto je v opisih Celjskih edino obravnavano, ki vsebuje aluzijo na *Jugurtinsko vojno*. Ulrik II. ni opisan neposredno, ampak kot eden od zarotnikov. Vsekakor pa ni naključje, da je hotel avtor spomniti prav na Jugurto, ki je rimski državi zaradi notranje krize predstavljal zunanjo grožnjo.

Haec mulier *genere* atque forma, praeterea viro atque liberis satis fortunata fuit ... lubido sic adcensa, ut saepius *peteret viros quam peteretur*. ⁴⁹

Eodem tempore Barbara [...] nobilis *genere*, infamis vitae *mulier* [...] Barbara vero tam inexhaustae libidinis inventa est, ut non tam crebro *peteretur* a viris *quam viros ipsa peteret* [...] ⁵⁰

Spet je na vrsti opis Barbare Celjske, za katerega si je Piccolomini od antičnih avtorjev izposodil kar nekaj besed. Salustijev opis Sempronije, ki je sodelovala pri Katilinovi zaroti, je eden bolj razvpitih pasusov antične literature. Sempronija, ki ji je bila usoda naklonjena, ni živela, kot bi zgledna rimska

⁴⁵ Salustij, *Jugurtinska vojna* 51.5.

⁴⁶ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrials*, 677.

⁴⁷ Salustij, *Jugurtinska vojna* 51.

⁴⁸ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrials*, 676–677.

⁴⁹ Salustij, *Katilinova zarota* 25.2–4.

⁵⁰ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrials*, 444–445.

matrona morala živeti, ampak je zapravljala denar, počela druge nezaslišane stvari in, predvsem, se sama za moškimi poganjala bolj, kot so se oni za njo.⁵¹

Piccolomini v opisu Barbare Celjske ohrani glavne karakteristike Sempronije. Sicer je bila plemenitega rodu, a je živela škandalozno in si, seveda, bolj prizadevala za moške, kot so se oni zanj. Salustij je bil v Piccolominijevem času del železnega šolskega repertoarja in Sempronija je že takrat veljala za stereotipen primer nezaslišane razuzdanke, ki si kot ženska lasti »moške« prave. Barbara Celjska je s to aluzijo v poznejšem izročilu prav tako dobila vlogo stereotipa, primerljivega s Salustijevo Sempronijo.

V oči bode, da je Piccolomini zelo zvesto sledil Salustijevemu opisu, je pa nekaj izpustil. Salustij jasno pravi, da je imela Sempronija srečo glede moža in otrok, česar pri Barbari ne zasledimo. Čeprav bi lahko rekli, da to neujemanje vzporednice ne more ogroziti, bi rada izpostavila še nekaj. Barbara Celjska je bila poročena s Sigismundom Luksemburškim, s katerim je imela očitno zelo turbulentno razmerje, ki je dvakrat pripeljalo celo do razpustitve njenega dvora in *de facto* internacije.⁵² Tudi če Piccolomini tega ni imel v mislih, svoje antipatije do Sigismunda Luksemburškega ni skrival; kaj si je mislil o cesarju, je jasno že iz *Historia de duobus amantibus*, *Historia Austrialis* pa je bila napisana kar nekaj let za tem. Barbara in Sigismund sta imela le enega otroka, hčer Elizabeto – torej nista dobila moškega naslednika. Elizabeta se je poročila z Albertom Habsburškim in po njegovi smrti rodila Ladislava Posmrtnega. Piccolomini jo omeni v povezavi z Barbaro, in čeprav o njej ne zapiše ničesar slabega, prav tako ne pove veliko dobrega. Čisto mogoče je, da je Piccolomini informacijo o Sempronijini srečni družini namerno izpustil. Marsikateremu bralcu se je to lahko zdelo pomenljivo.

Na temle mestu Piccolomini spet poseže po *Katilinovi zaroti*, tokrat po enem od opisov Katiline:

[...] *aliud clausum in pectore aliud in lingua promptum habere* [...] ⁵⁴

*Qui aliud in pectore clausum gerunt, aliud in ore promptum habent, hosce hostium loco quam amicorum totius accipias.*⁵⁵

Gre za prvega od dveh citatov, s katerima avtor neposredno poveže Ulrika II. Celjskega in Katilino. Salustijevo mesto posebnega komentarja ne potrebuje, saj je pomen jasen tudi brez konteksta, Piccolomini pa da Salustijevim

⁵¹ Salustij, *Katilinova zarota* 25.

⁵² Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrialis*, 444–445.

⁵³ Za podroben opis Barbarinega razmerja s Sigismundom Luksemburškim in poskus rekonstrukcije njenih »internacij« gl. Dvořáková, *Barbara Celjska*.

⁵⁴ Salustij, *Katilinova zarota* 10.5.

⁵⁵ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrialis*, 500.

besedam nov kontekst: nasvet Frideriku III. Habsburškemu, naj Celjskim ne zaupa in naj jih šteje za sovražnike.⁵⁶

Kot je bilo že povedano, se je Piccolomini pri zasnovi *Historia Austrialis* močno naslanjal na Salustijevi zgodovinski monografiji, upor avstrijskih deželnih stanov pa je poskušal predstaviti kot novo Katilinovo zaroto.⁵⁷ Zato nas ne preseneča, da je Ulrik II. Celjski, ki igra v njegovem delu vlogo enega od »dveh Ulrikov«, dveh vodij upora, tako kot drugi Ulrik, Aizingher, prikazan kot Katilina. Verjetno najpreprostejši prijem, ki ga uporabi, je prav opis Ulrika II. Celjskega z enakimi besedami, s katerimi je bil opisan Katilina. Čeprav bi izobražen bralec povezavo verjetno opazil tudi brez tega, jo Piccolomini skrbno utrdi z dobesednim povzemanjem Salustija.

[...] animus audax subdolos *varius* [...] corpus patiens inediae algoris vigiliae supra quam quouquam credibile est [...] quouius rei lubet *simulator ac dissimulato*r, *alieni adpetens, sui profusus* [...] satis eloquentiae, sapientiae parum.⁵⁸

[...] ingenio perspicaci, sed *vario* [...] neque labore fatigabilis [...] *simulator atque dissimulato*r, *alieni adpetens, sui profusus* [...] dicendo agendoque iuxta promptus.⁵⁹

Piccolomini se za karakterizacijo Ulrika II. Celjskega še enkrat posluži opisa Katiline, tokrat dobro znanega pasusa, kjer Salustij opisuje Katilinove fizične lastnosti in značaj.⁶⁰ Salustija navaja deloma dobesedno, deloma po smislu. S tem zadnjim opisom Piccolomini dodatno zacementira enega od svojih ciljev – prikazati upor avstrijskih deželnih stanov kot katilinovsko zaroto in Ulrika II. Celjskega kot novega Katilino. Čeprav so besede drugačne, je pomen enak. Ulrik II. Celjski je Katilina in Katilina je Ulrik II. Celjski.

ZAKLJUČEK

Piccolomini ni bil prvi ne zadnji renesančni zgodovinar, ki je v svojih delih tako obsežno citiral in parafraziral antična besedila. Prav tako ni poseben v tem, da si s temi navezavami še posebej pomaga pri karakterizaciji. Njegovi opisi Celjskih v *Historia Austrialis* so vse prej kot prizanesljivi, podkrepi pa jih s skrbno izbranimi navezavami na mesta v antičnih latinskih besedilih, ki bralca pogosto vabijo k primerjavi novega konteksta z izvirnim. Že kratek pregled vzporednih mest pa jasno pokaže, da je prav vsaka antična navezava,

⁵⁶ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrialis*, 500.

⁵⁷ Wagendorfer in Knödler, *Piccolomini: Historia Austrialis*, XII (introd.).

⁵⁸ Salustij, *Katilinoва zarota* 5.4–5.

⁵⁹ Wagendorfer, *Piccolomini: Historia Austrialis*, 489.

⁶⁰ Salustij, *Katilinoва zarota* 5.

tudi, če ni najbolj očitna, Celjskim v škodo. Največ duška si je Piccolomini dal pri Barbari Celjski in Ulriku II. Celjskemu. Barbaro Celjsko in njeno življenje po moževi smrti je vzporedil s cesarjem Tiberijem in njegovim umikom na Capri, pa tudi s Sempronijo, Katilinovo sozarotnico in po Salustijevi zaslugi eno od najbolj razvpitih antičnih žensk, tako rekoč simbolom »ženske, ki si preveč dovoli«. Najočitnejša je povezava med Ulrikom II. Celjskim in Katilino, s katero nazorno pokaže, da je bil po njegovem mnenju za Friderika III. Habsburškega in habsburško monarhijo Ulrik tako nevaren kot Katilina in upor avstrijskih deželnih stanov tako nevaren kot Katilinova zarota. Bralcu, ki se je v šoli seznanil s Salustijem in s Svetonijevimi cesarskimi življenjepisi, morda bral Terencija in poznal formulo *senatus consultum ultimum*, so citati lahko razkrili novo dimenzijo besedila in dodatno potrdili, da je bila Barbara Celjska razuzdana in brezbožna; da je bila celotna celjska rodbina brezupno skvarjena; da njeni člani niso živeli kot spodobni plemiči, temveč kot liki iz rimskih komedij zmešnjav; in predvsem, da so cesarstvu predstavljali uničujočo nevarnost, zoper katero naj bo dovoljeno uporabiti vsa sredstva. Ravno s tem, da se naveže na besedila, ki so bila del šolskega repertoarja, Piccolomini jasno sporoča, da so Celjski stereotipen, *šolski* primer slabih ljudi in slabih plemičev. Aluzije na antična latinska besedila so torej prispevala svoje, da je rodbina v zgodovinskem spominu negativno podobo ohranila vse do 20. stoletja.

Tjaša Šimunić

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

tjasa.simunic@gmail.com

BIBLIOGRAFIJA

Uporabljena izdaja *Historia Australis*

Wagendorfer, Martin, ur. *Aeneas Silvius Piccolomini: Historia Australis: Teil 2, 2. und 3. Redaktion*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 2009.

Druga literatura

Dvořáková, Daniela. *Barbara Celjska: Črna kraljica (1392–1451). Življenjska zgodba ogrske, rimsko-nemške in češke kraljice*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2019.

Fugger Germadnik, Rolanda. *Barbara Celjska (1392–1451)*. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 2010.

Fugger Germadnik, Rolanda. *Groffe Celjski med zgodovino in mitom*. Celje: Zgodovinsko društvo: Pokrajinski muzej, 2013.

Hausmann, Frank-Rutger. »Enea Silvio Piccolomini »Poeta« und die Rezeption der Heidnischen Antike.« *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* 35, št. 3 (1973): 441–461.

Mlinar, Janez. *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005.

O'Brien, Emily. »Arms and Letters: Julius Caesar, the *Commentaries* of Pope Pius II, and the Politicization of Papal Imagery.« *Renaissance Quarterly* 62, št. 4 (2009): 1057–1097.

Rowe, John Gordon. »The Tragedy of Aeneas Sylvius Piccolomini (Pope Pius II): An Interpretation.« *Church History* 30, št. 3 (1961): 288–313.

Schmolinsky, Sabine. »Biographie und Zeitgeschichte bei Enea Silvio Piccolomini: Überlegungen zum Texttyp von 'De viris illustribus'.« *Humanistica Lovaniensia* 44 (1995): 79–89.

Wagendorfer, Martin in Julia Knödler. *Aeneas Silvius Piccolomini: Historia Australis: Teil 1, 1. Redaktion*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 2009.

IZVLEČEK

Piccolomini je za karakterizacijo Celjskih v *Historia Australis* posegal tudi po citatih, aluzijah, parafrazah in drugih navezavah na antična latinska besedila. Njegovi bralci bi jih prepoznali, na njihovo razumevanje zapisanega pa bi vplival tudi izvorni kontekst besed. Članek je zasnovan kot pregled aluzij na Svetonija, sv. Avgušтина, Seneko mlajšega, Terencija, *senatus consultum ultimum* in Salustija pri opisih Friderika II. Celjskega, Ulrika II. Celjskega in Barbare Celjske. Primerjava izvornega konteksta in Piccolominijeve uporabe pokaže, da izvorni kontekst bralcu daje novo dimenzijo razumevanja zapisanega, hkrati pa je Piccolomini z uporabo tipičnih šolskih besedil še dodatno poudaril svoje sporočilo, da so Celjski šolski primer slabih ljudi in plemičev.

Ključne besede: Piccolomini – Pij II., Celjski, *Historia Australis*, Salustij

ABSTRACT

Creating an Image: Ancient Quotes in Descriptions of the Members of the House of Cilli in Piccolomini's *Historia Austrialis*

For the characterisation of the members of the House of Cilli in his *Historia Austrialis*, Piccolomini used quotations, allusion, paraphrases and other connections to ancient Latin texts. His readers would have recognised them, and the original context would have influenced their understanding of his new work. This article is designed as an overview of allusions to Suetonius, Saint Augustine, Seneca Minor, Terence, *senatus consultum ultimum*, and Sallust in the descriptions of Frederick II of Cilli, Ulrich II of Cilli, and Barbara of Cilli. A comparison of the original context and Piccolomini's use shows that the original context gives a new dimension to the understanding of *Historia Austrialis*. At the same time, Piccolomini uses works from the typical school curriculum to emphasise his message that the members of the House of Cilli were typical villains and corrupt noblemen.

Keywords: Piccolomini – Pius II, House of Cilli, *Historia Austrialis*, Sallust